

A Vajdaság (és Tóthfalu) helye a Kárpát-medence magyar olvasáskultúrájában*

Az alábbiakban arra törekszem, hogy a vajdasági magyarság olvasási szokásairól informáló empirikus adatokat összegyűjtssem és egységbe rendezzem. Az alapinformációkat egy, az ezredforduló éveiben végzett széleskörű kérdőíves felmérés-sorozat szolgáltatja; és a reprezentatív vajdasági adatokat a bácskai Tóthfaluban (2005-ben), valamint a vajdasági fiatalok körében 2008-ban lefolytatott kérdőíves vizsgálat tapasztalataival egészítjük ki. Azt reméljük, hogy ha hézagos is lesz a kép, felmutatja az utóbbi évek délvidéki olvasáskultúrájának – felnőtteket és fiatalokat jellemző – néhány jellegzetes árnyalatát.

Identitástudat és olvasáskultúra

Az olvasás személyiség-építő, érték-háztartásunkat és ismereteinket gazdagító hatásáról most nem kívánok részletesebben szólni. Mivel azonban az olvasás szerepét nemzeti kisebbségek közegében veszszük górcső alá, szólnunk kell az olvasáskultúrának az azonosságtudattal való kapcsolatáról. A magyar irodalom és az irodalomtudomány részéről ez a kapcsolat a reformkor óta gazdagon és sokrétűen kifejtett témának számít; Görömbei András konkrétan a határon túlra került nemzetrészek oldaláról mint identitást-védő intézményt elemzi visszatérően az irodalom szerepét (Görömbei 2003)¹. A képet színesítendő az identitástudat és az olvasói teljesítmények összefüggéseit mi az empirikus szociológia eszközeivel kívánjuk megközelíteni. Korábbi és újabb vizsgálataink (Gereben 1999:213-218; és Gereben, 2005:163-173) során ismételtelen bebizonyosodott, hogy az olvasáskultúra mi-

nősége meglehetősen szoros szálakkal kapcsolódik az identitástudathoz, s azon belül a nemzeti azonosságtudathoz: a mennyiségi és minőségi szempontból deficitesek tekinthető olvasáskultúra inkább hiányos, negatív vagy közömbös identitástudattal hajlamos társulni, az aktív és értéktelített olvasói teljesítmények pedig főleg a nemzettudat pozitívabb, tudatosabb és egyúttal differenciáltabb formációit vonzzák.

Az 1. sz. táblázat részletesebben mutatja be ezt az összefüggésrendszert: az ezredfordulón, több ország felnőtt magyar lakossága körében végzett reprezentatív felméréseink² eredményei alapján. A táblázat a „Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?” kérdésre adott válaszok alapján felállított identitás-kategóriák³ kapcsolódását mutatja be a különböző olvasási szokásokkal. A táblázat alsó és felső sávja meglehetősen jól kivehető üzenetekkel szolgál. Akik számára a nemzeti közösséggel való kapcsolatteremtés csak töredékesen vagy sehogy nem sikerül, illetve akik ezt nem is ambicionálják, vagy ha igen, számukra ez pusztán negatív élményt jelent (lásd. az első két identitáskategóriát), azok nagy eséllyel az olvasáskultúrának is a legdeficitesebb fokozataihoz tartoznak: nem vagy nagyon keveset olvasnak, s ha igen, főleg kommersziális és praktikus igényszinten teszik ezt. A cselekvően vállalt, feladatorientált (a táblázatban a legalsó) identitáskategóriába tartozó kérdezetek viszont mindegyik vizsgált régióban általában sokat (vagy a kevesnél többet) olvasnak, és többnyire a régebbi és az új értékes irodalom, illetve a színvonalasabb szórakoztató irodalom („bestseller I.”) elkötelezettjei.

* A 2008. november 7-én Zentán rendezett olvasás-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ A kisebbségi sorsot bemutató emblematikus irodalmi alkotások sorában, többek között Domonkos István: *Kormányeltérésben c. versét* is elemzi (Görömbei 2003:70-71).

² Ennek során Erdély (1998), Kárpátalja (1999), Felvidék (1999), Vajdaság (2000) és Magyarország (2000) felnőtt (18 éven felüli) magyar lakosságának (500 főtől 1000 főig terjedő) reprezentatív mintáin végeztünk kérdőíves felmérést a nemzeti, kulturális és (Tomka Miklós kérdéseivel) a vallási identitástudat témakörében. A Kárpát-medence kisebb-nagyobb, a magyarok által (is) lakott 244 településén a kérdezőbiztosok összesen 3839 kérdőívet töltöttek ki.

³ A vajdasági kutatás 21 településre és 562 főre terjedt ki. A kérdőíves felmérést a KÓD Kft és – Gábrityné Molnár Irén vezetésével – a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság közreműködésével végeztük. A vizsgálat eredményeinek kötetben történt összefoglalását lásd: Gereben, 2005.

Az identitástudat kérdésével, típusaival már többször és több helyen foglalkoztam (ld. fentebb idézett művek). Konkrétan a vajdasági magyarok identitás-jelenségeivel egy Tóthfaluban 2002-ben rendezett konferencián, ill. annak anyagát közzétevő kötetben (Gereben 2002), ezért az egyes identitás-kategóriák ismertetésére az alábbiakban csak vázlatosan térek ki.

1.sz. táblázat – Az egyes nemzeti identitástípusok által preferált könyvolvasási szokások (olvasásgyakoriság, ízléskategóriák)* öt ország felnőtt magyar népességében (18 éven felüli reprezentatív felnőtt minták adatai alapján)

Identitás-kategóriák	Magyarország 2000	Szlovákia (Felvidék) 1999	Ukrajna (Kárpátalja) 1999	Románia (Erdély) 1999	Szerbia (Vajdaság) 2000
Válaszhiány, meghatározhatatlan	nem (időnként) olvasók; „lektúr”	nem olvasók; „ismeretközlő”	nem olvasók; „ismeretközlő”, („bestseller+lektúr”)	nem olvasók; „ismeretközlő”	nem vagy időnként olvasók; „bestseller+lektúr”
Negatív és közömbös	nem olvasók; („ismeretközlő”, „bestseller+lektúr”)	nem (és ritkán) olvasók; „lektúr”, „ismeretközlő”	nem olvasók; „bestseller+lektúr”	(nem vagy nagyon ritkán olvasók); „bestseller+lektúr”, „ismeretközlő”	nem olvasók; „bestseller+lektúr”
Természetes adottság	nem (nagyon ritkán) olvasók; „ismeretközlő”, „lektúr” („romantikus”)	nagyon ritkán (és nem) olvasók; „ismeretközlő” („romantikus” „lektúr”)	„bestseller + lektúr”; („ismeretközlő”)	nem olvasók; „bestseller, +lektúr”	nem és nagyon ritkán olvasók; („bestseller+lektúr”, („romantikus”)
Tartozni valahová	(<u>rendszeres</u> olvasók) <u>„modern”</u>	(olvasók); „lektúr”, „ismeretközlő” („romantikus”)	(<u>rendszeres</u> olvasók); <u>(„modern+klasszikus”)</u>	(időnként és <u>rendszeresen</u> olvasók)	(<u>rendszeres</u> olvasók); („ismeretközlő”)
Közös anyanyelv, kultúra	<u>rendszeres</u> (időnként) olvasók; <u>„modern”</u>	rendszeres olvasók; „romantikus” <u>(„modern+klasszikus”)</u>	(időnként és <u>rendszeresen</u> olvasók); <u>„modern+klasszikus”</u> („ismeretközlő”)	időnként és <u>rendszeresen</u> olvasók; <u>„modern+klasszikus”</u>	időnként (és <u>rendszeresen</u>) olvasók; <u>„modern+klasszikus”</u> , „bestseller I.”
Pozitív érzelmek	<u>rendszeres</u> olvasók; „bestseller”, „romantikus”	időnként olvasók; „romantikus”, „bestseller I.”, („lektúr”)	nem olvasók, időnként (<u>rendszeresen</u>) olvasók; „romantikus”, „bestseller”	időnként (és <u>rendszeresen</u>) olvasók; „bestseller I.”, „romantikus”, („bestseller + lektúr”)	nagyon ritkán és <u>rendszeresen</u> olvasók; „ismeretközlő”, „romantikus”
Vállalás, feladat	(<u>rendszeres</u> olvasók); <u>„modern”</u> , („romantikus”)	időnként (és <u>rendszeresen</u>) olvasók; „bestseller II.”, <u>„modern+klasszikus”</u> , („bestseller I.”)	(<u>rendszeres</u>) olvasók; <u>„modern+klasszikus”</u> , („bestseller I.”, „ismeretközlő”)	(időnként és <u>rendszeresen</u>) olvasók; <u>„modern+klasszikus”</u>	olvasók; „romantikus”, <u>„modern+klasszikus”</u> , („bestseller I.”)

A pozitív érzelmekre támaszkodó, emocionális beállítódású identitáskategóriához - ugyancsak több ország magyarságára kiterjedő érvénnyel - a rendszeres ol-

vasók mellett már inkább a kevésbé gyakran olvasók vonzódnak, és azok, akiknek ízlésvilágához a romantikus, és a hatásosságra és a „nagy” irodalom látszatára törekvő, ún.

* A táblázat egyes celláiban látható olvasási teljesítményszintekbe az adott identitás-kategória képviselői az átlagosnál nagyobb eséllyel – általában a legmagasabb arányban – sorolódtak be. (Zárójelbe tettük a mérsékeltben, de ugyancsak preferált identitás-elemek által vonzott olvasási szinteket.) A szemléletesség kedvéért a pozitív olvasási teljesítményeket félkövéren szedtük.

bestseller irodalom dominanciája áll közel. (Úgy tűnik, hogy a kifejezetten érzelem-centrikus identitástípusnak a kilencvenes évek végén tapasztalt visszaszorulása egyúttal ízlésbeli holdudvarának megváltozását is eredményezte, ugyanis a kilencvenes évek elején – első felében ez az identitás-beállítódás még sokkal jobban vonzódott a klasszikus irodalmi értékekhez.) A kulturális elemekkel (anyanyelv, művészetek, hagyomány, történelmi emlékek, stb.) átszőtt identifikációs típus holdudvarában megjelenő olvasási teljesítmények – meglehetősen logikus módon – egyenletesen magas színvonalúnak mutatkoznak. Valamelyest hasonló a helyzet a „tartozni valahová” (közösséghez, nemzethez, szülőföldhöz stb.) kategória esetében is, amely a jelek szerint (talán csak a szlovákiai magyarságot leszámítva) a színvonalas kulturális környezetben találta meg adekvát közegét. Ugyanez már korántsem mondható el a „természetes adottságként” definiált – meglehetősen reflektálatlan – önzonosság-típusról (amely szerint az identitás egyszerűen „beleszületés” dolga), s amely beágyazódott a kevésbé színvonalas olvasói teljesítmények közé.

Az identitástudat és az olvasáskultúra kapcsolatát a megfelelő típusok együttjárásával jellemezhetjük, mivel – eszközök híján – nem nyomozhatjuk, hogy melyikük befolyásolta erősebben a másikat. Hipotézisünk szerint olyan kölcsönös hatásról van szó, amelynek gyermekkorban az olvasási oldala (vagyis az olvasmányoknak az identitás és az értékrend kialakulására gyakorolt hatása) az erősebb, idősebb korban pedig fordítva: inkább a kialakult identitás (és értékrend) befolyásolja az olvasmányválasztást. Meg kell még jegyeznünk, hogy a vajdasági olvasók identitás-olvasáskultúra kapcsolatrendszere a többi ország magyarságához képest semmi rendhagyó vonást nem mutatott fel.

Sajtótermékek olvasása

A különböző típusú sajtótermékek olvasásáról az 1. sz. ábra és a 2.sz. táblázat tájékoztat, összevetve négy ország felnőtt magyar népességének adatait. (Sajnálatos módon erdélyi kérdőívünkben nem szerepeltek sajtó-olvasással kapcsolatos kérdések.) Mielőtt összehasonlítanánk a különböző országokban élő magyarok teljesítményét, meg kell jegyeznünk, hogy mind a napilapok, mind a hetilapok, mind pedig a folyóiratok olvasottsága Magyarországon a

nyolcvanas évekhez viszonyítva az ezredfordulóra jelentősen (15-25%-kal) visszaesett, s érzékelhetően csökkent az egyes sajtótípusok olvasásának gyakorisága is. Ezek után nem lehet meglepő az 1. sz. ábráról azonnal szembe tűnő tapasztalatunk, hogy mindhárom sajtóműfajnak Magyarországon van a legkisebb olvasótábora. A vajdasági eredmények a hetilapok olvasásában Kárpát-medence-szerte élenjárónak mutatkoznak; a napilapok, és különösen a havilapok esetében viszont elmaradnak a határon túli magyarok átlagos teljesítményétől.

1. sz. ábra

A 2. sz. táblázat számszerűen és részletesebben, az országos minták adataival (a tóthfalusi adatokkal kiegészítve) mutatja be a sajtóolvasás határon inneni és túli helyzetét. Lehetőséget nyújt továbbá vizsgálódásunk egyik fontos szempontjának érvényesítésére, a nyelvválasztás tanulmányozására is: vagyis hogy a különböző típusú sajtótermékek olvasása milyen mértékben történik anyanyelven, s azon belül kizárólag (vagy túlnyomórészt) magyarul.⁴

A táblázat tanúsága szerint a Vajdaságban az ezredfordulón a felnőtt magyar lakosság bő kétharmada szokott napilapot, 87%-a hetilapokat, és szűk egyharmada havilapot (folyóiratot) olvasni. A 2007-ben végzett Kárpát-panel projekt reprezentatív felmérési adata szerint az újságolvasók aránya szűk kétharmados (64%) volt⁵, vagyis – némi csökkenés mellett – nagyjából tartotta a pozícióját.

⁴ Előre megadott válaszlehetőségeinket életszerűvé és kiegyensúlyozottá akartuk tenni azáltal, hogy a kérdőívben a „főleg magyarul” válaszváltozat mellé beiktattuk a „főleg nem magyarul” /szerbül, szlovákul stb./, valamint az „egyformán magyarul és nem magyarul” kategóriákat is. A 2. sz. táblázat e kategóriák alapján, de más csoportosításban közli az adatokat.

⁵ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológus hallgatóival 2005 júliusában 203 kérdőívet töltöttünk ki és számos interjú készítettünk az akkor közel 750 lakosú színmagyar faluban. Ezúton is köszönjük Utasi Jenő plébános atyának kutatásunk hathatós erkölcsi és gyakorlati támogatását!

A kutatás során a média-használattal kapcsolatos adatokat Botás Bernadett egyetemi hallgató dolgozta fel, aki a szakdolgozatát is ebből a témából írta. (Botás 2007.)

2. sz. táblázat – Magyar nemzetiségű* felnőtt népesség különböző sajtótermékeket (és ezen belül magyar nyelvűeket) olvasó hányada négy országban és Tóthfaluban (1999-2005) (18 éven felüli reprezentatív minták százalékos adatai)

Sajtótermékek olvasása	Magyarország 2000**	Szlovákia (Felvidék) 1999	Ukrajna (Kárpátalja) 1999	Szerbia (Vajdaság) 2000	Tóthfalu ⁶ (Vajdaság) 2005
Szokott <i>napilapot</i> olvasni Ebből magyarul (is), ill. főleg magyarul	63	79 68 - 42	78 72 - 61	68 62 - 45	61 60 - 58
Szokott <i>hetilapot</i> olvasni Ebből magyarul (is, ill.) főleg magyarul	64	88 79 - 48	79 74 - 62	87 81 - 67	76 74 - 72
Szokott <i>folyóiratot (havilapot)</i> olvasni Ebből magyarul (is), ill. főleg magyarul	29	82 70 - 34	67 63 - 51	55 49 - 32	27 26 - 25

* Magyarországon: magyar állampolgár

** Magyarországon nem kérdeztünk rá a sajtóolvasás nyelvére.

A 2. sz. táblázat nyelvhasználati adatainak értelmezési lehetőségeit a vajdasági napilapolvasásokon szemléltetjük: a 68%-nyi (felnőtt) újságolvasón belül 62% legalább felerészt anyanyelvén szokott olvasni (vagyis 6% főleg szerbül olvas napisajtót!); továbbá a felnőtt magyar népesség 45%-a túlnyomórészt vagy kizárólag anyanyelvén olvassa a napilapokat. A Vajdaságban dominánsan anyanyelvi olvasással a három sajtótípus közül – abszolút és relatív értelemben egyaránt – leginkább a hetilapok esetében találkozunk.

A sajtótermékek olvasási nyelvével kapcsolatosan a következő alaptendenciákat tapasztaltuk. 1./ Általában a határon túli napi-, heti- és havilap-olvasók nagyobb része (több mint fele) kizárólag, illetve főleg magyarul szokta olvasni a sajtótermékeket. (Ez az állítás leginkább a kárpátaljai magyarokra igaz, és kivételesen nem áll a felvidéki havilap-olvasókra.) 2./ Ha a határon túli nagyrészt (vagy legalább felerésztben) anyanyelven olvasók arányát (a 2. táblázat celláinak alsó sorában található első adatot) összevetjük a magyarországi százalékos arányokkal, akkor kiderül, hogy a különböző sajtótermékek magyar nyelven történő olvasása is elterjedtebb a határon túl, mint Magyarországon. 3./ A folyóiratok (havilapok) esetében még azoknak az aránya is magasabb volt határon túl, akik túlnyomórészt vagy kizárólag magyarul olvasnak. (lásd a félkövéren szedett számadatokat!) 4./

A dominánsan anyanyelvi sajtóolvasásban általában Kárpátalján mértük a legmagasabb, Felvidéken a legalacsonyabb arányszámokat; a vajdasági magyarok az újság- és folyóirat-olvasás terén a felvidékiekhez, a hetilapok túlnyomórészt magyar nyelvű olvasásában – élenjáró adattal – a kárpátaljaiakhoz állnak közel.

A táblázat összehasonlításul a bácskai Tóthfalu adatait is tartalmazza, ahol 2005 nyarán végeztünk a felnőtt lakosságot reprezentáló mintán kérdőíves felmérést⁷. A tóthfalusi napi- és hetilapolvasási arányszámok a vajdasági átlagtól csak kevéssel maradnak el, a folyóiratok olvasásában azonban jelentősen. A dominánsan anyanyelvi napi- és hetilapolvasás terén viszont – színmagyar faluról lévén szó – Tóthfalu messze meghaladja a vajdasági átlagot. (V.ö: Botás 2007)

Vajdaság-szerte (2007-ben) a Magyar Szó c. napilap (52%), a Családi Kör c. hetilap (18%), és a Blic c. szerb napilap (6,5%) volt a legnépszerűbb (Gábrity Molnár-Rác 2007:148); Tóthfaluban pedig (2005-ben) a Magyar Szó (69%)⁸, a Családi Kör (49%), a Hét Nap (27%), a Kisgyegyed (11%) és az Új Kanizsai Újság (5%) (Botás 2007).

A sajtótermékek olvasásának a határon túli magyarok körében észlelt rétegspecifikus vonásait összefoglalva - ezredfordulós vizsgálataink eredményei alapján - megállapíthatjuk, hogy a különböző periodikumok

⁶ Gábrity Molnár – Rác 2007:120. Sajnos ez a kutatás nem tért ki a többi sajtótermék és a könyvek olvasására.

⁷ Az adat sajátossága, hogy néhány százalékkal meghaladja a tóthfalusi napilapolvasók arányát (ld. 2. sz. táblázat), ami azt jelenti, hogy a Magyar Szó olvasottsági adatai inkább az ismertségre, illetve a jelenlegi mellett a korábbi olvasottságra utalnak. (Ez a jelenség természetesen más lapoknál is érvényesülhet, de kisebb mértékben, mert ismertségük is jelentősen kisebb.)

⁸ Lásd példaként a Kisgyegyed tóthfalusi olvasottságát!

olvasására a fiatal-középkorú és kvalifikáltabb szellemi foglalkozású rétegek hajlamosabbak, s ugyanők (főleg ha lokálisan is kisebbségben vagy egyenesen szórvány-helyzetben élnek) olvassák leginkább az ország többségi népének nyelvén íródott sajtótermékeket (akár magyar lapokkal együtt). A dominánsan anyanyelvi sajtóolvasással leginkább az idősebb (folyóiratok esetében inkább középkorú) nyugdíjas és szellemi foglalkozású, valamint a tömbmagyar szituációban élő rétegekben találkoztunk. (Ezek a tendenciák alapvonásaikban megegyeztek a kilencvenes évek elején a környező országokban – akkor Erdélyben is - észlelt tendenciákkal.) Mindez azt jelenti, hogy a környező országok magyar kisebbségi sajtójának (és a határon túl is olvasott magyarországi sajtótermékeknek⁹) – különösen a Felvidéken és a szórványokban – egyre inkább számolniuk kell az adott ország többségi nyelvén írt lapok konkurenciájával. Az idősebb értelmiségiek és (ha olvasnak egyáltalán sajtót) a nyugdíjasok ugyan még kitanak magyar lapjaik kizárólagos használata mellett, de a fiatalabb, képzetesebb rétegek körében egyre inkább hódít a többnyelvű sajtóolvasás.

Tapasztalatunkkal egybecseng az Identitás Kisebbségkutató Műhelynek a vajdasági (jórészt tanuló-) ifjúság körében végzett 2008-as felmérése¹⁰ is, amely a szerb Blic olvasását 14%-osnak mérte - a vajdasági átlagot jelentő 6,5%-kal szemben - ráadásul a fiatalok rendszeresebben olvassák a szerb lapot, mint a Magyar Szót (Badis 2008/b). E felmérés nyomán megfigyelhető a fiatalság (főleg anyanyelvi) sajtótermékek iránti apadó érdeklődése is: a napi- és havilapokat mintegy 10%-kal kevesebb fiatal olvassa, mint az ezredfordulós vajdasági átlag; a hetilapoknál a visszaesés már egyenesen drámai: 27%-os. (Badis 2008/b.)

A könyvolvasás gyakorisága és nyelve

A 2000-ben végzett magyarországi felmérés – 1985-ös reprezentatív vizsgálatunkhoz képest – jelentős visszaesést tapasztalt: a 18 éven felüli könyvolvasók (a felmérést megelőző évben legalább egy könyvet elolvastók) aránya 64%-ról 49%-ra, az ún. rendszeresen (havi átlagban legalább egy könyvet) olvasók aránya pedig 19-ről 12%-ra csökkent. A 2005. őszi adatok pedig az

olvasók arányának további csökkenéséről (40%-ra) vallanak (Nagy A.-Péterfi, 2006:32).

2. sz. ábra

Az ezredfordulós felmérési adatok alapján (lásd 2. sz. ábra) Erdélyben és Kárpátalján a felnőtt korú magyarok 65-70%-át találtuk könyvolvasónak, Felvidéken és a Vajdaságban pedig 60-60%-át - tehát mindenütt többet olvasnak, mint Magyarországon (49%). A rendszeres olvasók aránya határon túl és Magyarországon egyaránt 10-15% között mozgott, az alsó küszöböt Kárpátalja és Vajdaság, a felsőt Felvidék és Erdély mérte ki. Sajátos módon: a kevésbé modernizálódott keleti térségek (Erdély, Kárpátalja) tradicionális értékrendjének szellemi talaján nagyobb olvasási aktivitás mutatkozott, mint a modernizáltabb felvidéki és délvidéki magyarság köreiben; nem is beszélve az anyaországról, amely a Kárpát-medence leggyengébb olvasási teljesítményét nyújtja. Fogyatékos polgári értékvilággal társuló modernizációs folyamat egyfelől, polgári értékeket ápoló premodern állapotok másfelől – többszörösen is ellentmondásos helyzet kontúrjai rajzolódnak ki! (Persze csak akkor beszélhetünk igazi ellentmondásról, ha a „polgári” jelző bizonyos kulturális érték-világokra, s annak részeként az aktív olvasói magatartásra is alkalmazható!)

Éljünk a lehetőséggel, hogy Tóthfalu képében van egy megkutatott bácskai kisközségünk, ahol a reprezentatív vajdasági vizsgálat minden fontosabb olvasási kérdését is feltettük¹¹.

⁹ A kérdőíves felmérést a zentai Nyári Ifjúsági Napok 2008 júliusi rendezvénysorozatán megjelent mintegy 23 ezer magyar fiatalot reprezentáló 573 fős mintán végezte Badis Róbert. A kérdezettek átlagéletkora 20-21 év volt, 72 %-uk volt középiskolai tanuló, illetve főiskolai/egyetemi hallgató. (Badis 2008/a.)

¹⁰ Tóthfalu könyvolvasási szokásairól Kövesdi Rita egyetemi hallgató készített kutatási jelentést (Kövesdi 2006).

¹¹ A tóthfalusi adatok forrása: Kövesdi 2006. A székely nagyközségben, Zetelakán ugyancsak a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológus hallgatóival készítettünk 403 főre kiterjedő reprezentatív felmérést, 2002 nyarán. Az olvasási adatokat lásd: Éhmann 2004. A magyarországi falusi adatok forrása: ezredfordulós (2000-es) magyarországi felmérésünk adatbázisa.

A 3. sz. táblázat¹² az összehasonlítást nemcsak a vajdasági átlaggal, hanem más országok magyar falvainak adataival is lehetővé teszi.

3. sz. táblázat

Könyv olvasók százalékos aránya a felnőtt falusi lakosság körében

	Tóthfalu (Vajdaság) 2005	Zetelaka (Székelyföld) 2002	Magyarországi falvak (2000)	
			2000 lakos alatt	2-10.000 lakos
Könyv olvasók	43	55	35	37
Ebből: rendszeres könyv olvasók	4	13	8	11

A 3. sz. táblázat tanúsága szerint Tóthfalu felnőttkorú lakosságának 43%-a bizonyult könyv olvasónak. Falusi helyszín lévén várható volt, hogy elmaradnak a 60%-os vajdasági átlagtól (v.ö. 2. sz. ábra), de elmaradnak a székelyföldi község, Zetelaka 55%-os könyv olvasói hányadától is; viszont megelőzik a magyarországi különböző nagyságrendű községeket. A rendszeres könyv olvasás terén minden vizsgált helyszínhez képest nagy Tóthfalu deficitje. Erdély olvasási mutatói a közelmúltig nagyon jók voltak (a legjobbak a Kárpát-medence magyar nemzetrészei közül), így a Tóthfalu-Zetelaka „párharc” eredménye nem kelthet túl nagy meglepetést.

A zentai Identitás Kisebbségkutató Műhely már említett 2008-as, a zentai ifjúsági találkozón készült felmérése¹³ képet adott a könyv olvasás helyzetéről is. Mivel az ifjúsági minta csaknem háromnegyede középiskolai vagy főiskolai tanuló volt, nem lehet meglepő, hogy a könyv olvasók aránya lényegesen magasabb (kb. 90%-os) a vajdasági (60%-os) átlagnál, és hogy a rendszeres olvasók aránya is mintegy kétszerese volt az átlagnak (Badis 2008/b).¹⁴

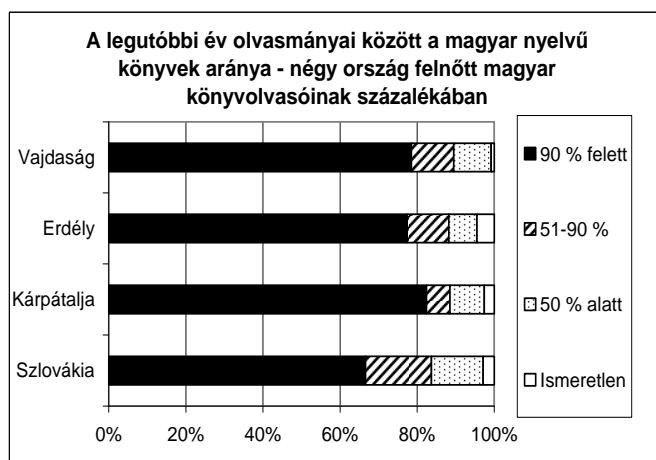
A magyarkanizsai könyvtárosoknak a még fiatalabb (7-18 éves) korosztályra és két falura kiterjedő kisebb méretű kérdőíves vizsgálata¹⁵ szerint a könyvek presztízse-olvasottsága erősen csökkenőben van, a TV és a könyv közül a gyerekek egyértelműen

a TV-t részesítik előnyben. A jövőre nézvést ezek nem túl biztató jelzések. Bár az adat nem általánosítható, mégis figyelemre méltó: a megkérdezett gyerekek (fiatalok) közel négyötöde azt mondta, hogy – iskolai kötelezettségein kívül - mindössze éves gyakorisággal szokott könyvet olvasni (Vörös 2003: 314).

Milyen nyelven olvasnak?

Visszatérve az ezredfordulós felnőtt-vizsgálatokhoz, a sajtótermékekhez hasonlóan vizsgáljuk meg a könyvek esetében is az olvasás nyelvét. A 3. ábra segítségével megállapíthatjuk, hogy a határon túli könyv olvasmányok többsége anyanyelven íródott, de az egyes országok magyarsága között elég nagy különbségek mutatkoznak. A szlovákiai magyarok körében például „csak” mintegy kétharmados volt azoknak a könyv olvasóknak az aránya, akiknek elmúlt évi olvasmányai túlnyomó többségben (91-100%-ában) magyar nyelvűek voltak, míg a többi határon túli közösségben ezek aránya 80% körül mozgott: vagyis úgy tűnik, hogy a szlovákiai magyarok olvassák a legtöbb nem magyar (értelemszerűen főleg szlovák) nyelvű könyvet. (Visszatekintve a kilencvenes évek első felében végzett vizsgálatainkra, a magyar nyelvű olvasmányok nagyon hasonló arányszámaival találkozunk akkor is, csak a vajdasági magyarok növelték azóta érzékelhető mértékben anyanyelvű olvasmányaik arányát.) (V.ö.: Gereben 1999:198).

3. sz. ábra

¹² Lásd a 9. sz. lábjegyzetet!

¹³ A fiataloknak nagyobb hányada, közel egyharmada mondta rendszeres könyv olvasónak magát, de ha kontrollként alkalmazzuk az ezredfordulós (és korábbi) vizsgálataink „havonta átlagosan legalább egy könyv” kritériumát, akkor kb. 20% bizonyul rendszeres olvasónak. (V.ö.: Badis 2008/b)

¹⁴ Adorján és (kontrollként) Kispiac volt a két helyszín, ahol alsó- és felsőtagozatos tanulók és egy műszaki középiskola növendékei voltak a kérdezettek, összesen 86 kérdőívet töltöttek ki. A korcsoportok szerinti megoszlás nem ismert (Vörös 2003:309).

¹⁵ Ezredfordulós vajdasági felmérésünk szerint a könyvtári tagok aránya a felnőtt-korú magyar népességben belül 17,5%-os volt; Tóthfalun, ahol 2005-ben nem is volt könyvtár, 5%-os (Kövesdi 2006).

Nem változtak meg a „réteg-otthonosságot” illető alapvető tendenciák sem: az olvasmányok nyelvi összetétele a diplomások és a szórványhelyzetben élők körében hajlamos leginkább eltolódnia a többségi nép nyelve felé, míg az alacsonyabb iskolázottságú csoportokban és a tömbmagyar vidékeken élők között tetőzik a magyar nyelvű olvasmányok aránya. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a kisebbségi magyar értelmiség zöme a többségi nép nyelvén olvas: 70-75%-uk (Szlovákiában 60%) így is túlnyomórészt magyarul olvassa éves olvasmányanyagát. A szórvány esetében valamivel korábban azt tapasztaltuk, hogy az ott élők többet olvasnak a tömbmagyar vidékek olvasóinál. Most ehhez hozzá kell tenni, hogy ennek a nagyobb olvasmány mennyiségnek viszont kisebb hányada magyar nyelvű, mint ott, ahol a magyarság túlnyomó többségben él. Itt is elmondható, hogy ez a kisebb hányad relatív természetű: a szórványban élő könyvolvasóknak a többsége (mintegy 55-65%-a) ugyanis túlnyomórészt magyar nyelvű könyvek olvasója. Ugyanis ugyanazt állapíthatjuk meg, mint amit a kilencvenes évek elején tapasztaltunk: a szórvány népesség (tömbmagyar vidékekhez viszonyított) nagyobb olvasási gyakorisága nem okvetlenül jelent több magyar olvasmányt, de több magyar, mint nem magyar olvasmányt jelent.

Az olvasmányok nyelvét - a nyelvhasználat egyéb színtereivel összevetve - azt tapasztaljuk, hogy a nyelvválasztási szokások erősen kapcsolódnak egymáshoz: az olvasmányok elsősorban azok körében magyar nyelvűek, akik az iskoláikat is (végig) magyar nyelven végezték, és a hétköznapi élet különböző színterein is anyanyelv-domináns kétnyelvűségben élnek. A „vegyes” tannyelv többnyire a magyar nyelvű olvasmányok szerényebb (51-90%-os) többségét indukálja, a (végig) többségi nép nyelvén elvégzett iskola pedig tapasztalatunk szerint a nem magyar olvasmányok dominanciáját mozdítja elő.

Megvizsgáltuk azt is, hogy az olvasás gyakoriságának van-e kapcsolata az olvasmányok nyelvének megválasztásával. Úgy tapasztaltuk, hogy az olvasott könyvek túlnyomó többségére kiterjedő teljes anyanyelvi dominancia inkább a ritkábban olvasókra jellemző, míg a magyar könyvek szolidabb többségi aránya (51-90%) – nyilván összefüggésben e kategória említett magasabb végzettségű réteg-háttérrel - főleg a rendszeres könyvolvasók körében fordult elő. Tehát az olvasmányok többnyelvűsége kedvez-

ni látszik a gyakoribb könyvolvasásnak (és fordítva), egészen addig a mértékig, amíg az idegen nyelv az anyanyelvet nem kezdi háttérbe szorítani. (A magyar nyelvű olvasmányok 26-50%-os, s főleg a 25% alatti kategóriája már ismét gyengébb olvasási teljesítménnyel járt együtt.) Vagyis a kisebbségi magyar olvasáskultúrára nem okvetlenül a „tisztá” nyelvhasználati formák hatnak termékenyítőleg, hanem az anyanyelv-domináns, de a más nyelvek által közvetített (szakmai és kulturális) értékekre is nyitott beállítódás. Ez a másik nyelv a kisebbségben élő magyarság esetében sokszor (de nem kizárólag) az állam többségi nyelvét jelenti. Az összefüggés többségi helyzetben, például Magyarországon is működik: a magyaron kívül más nyelvet is ismerők lényegesen nagyobb arányban bizonyultak könyvolvasónak, azon belül rendszeres olvasónak, mint a csupán egy nyelven olvasók (Gerben, 1998:54).

Honnan szerzik be az olvasmányokat?

Egészítsük ki a könyvolvasás témáját néhány információval, amelyek a könyvekhez való hozzájutás lehetőségeire utalnak. A 4. sz. táblázat (forrás: Kövesdi 2006) a vajdasági és a tóthfalusi könyvbeszerzési források igénybevételét veti egybe.

4. sz. táblázat

„A legtöbb olvasmányát honnan, illetve hogyan szerezte be?”

A beszerzés módjának százalékos megoszlása

A beszerzés módja	Tóthfalu, 2005	Vajdaság, 2000
Könyvesbolt, vásárlás	14,3	10,8
Közkönyvtár	12,0	11,6
Családi könyvtár	27,3	43,9
Baráti kölcsönzés	28,5	24,6
Ajándék	14,3	7,9
Egyéb	2,4	1,2
NT	1,2	0
Összesen	100	100

Látható, hogy a „hivatalos” források: a könyvesbolt és a könyvtár¹⁶ meglehetősen visszafogott szerepet játszanak, a Vajdaságban általában a „jobb időkben” felhalmozott családi könyvtárak jelentik a fő beszerzési forrást; Tóthfaluban, ahol ezek a gyűjtemények kevesebb háznál és szerényebb mértékben halmozódtak fel¹⁷, inkább a baráti kölcsönzésű és az aján-

¹⁶ A 100 kötetten felüli házikönyvtárral a vajdasági reprezentatív minta 38 %-a, Tóthfaluban 11 % rendelkezett. (Kövesdi 2006)

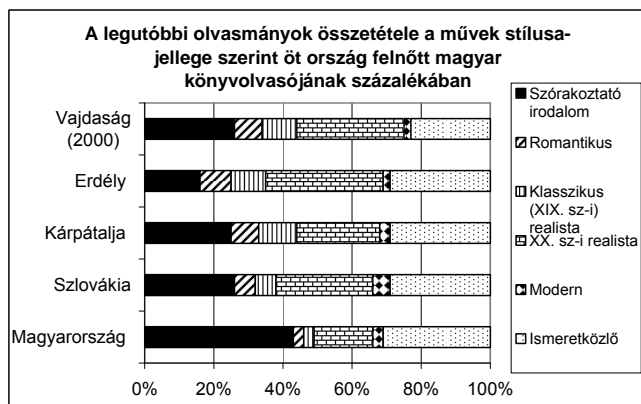
¹⁷ Lásd a 9. sz. lábjegyzetet!

dékként kapott könyvek kaptak nagyobb hangsúlyt. A zentai ifjúsági találkozón végzett 2008-as vizsgálat¹⁸ szerint a fiatalok által legutóbb olvasott könyveknek az átlagosnál jelentősen nagyobb hányada származott könyvtárból és könyvesboltból, és sokkal kisebb részaránya családi könyvtárból (Badis 2008/b).¹⁹ A nagyobb választékot, a széleskörű és egyúttal célzott igények kielégítését lehetővé tevő beszerzési helyek (könyvtár, könyvesbolt) aktívabb igénybevétele kapcsolatban van azzal a ténnyel, hogy a vizsgált fiatalok túlnyomó többsége valamilyen iskolatípus tanulója volt.

Miket és kiket olvasnak?

Magyarországon az olvasás minőségi mutatói - a hagyományos értelemben vett esztétikai-kulturális értékek tekintetében - az utóbbi évtizedekben legalább olyan mértékű visszaesést sejtetnek, mint a már említett mennyiségi adatok. Magyarországon másfél évtized alatt a legutóbbi olvasmányok között a XX. századinál régebbi (romantikus és realista) klasszikus irodalom aránya jelentősen csökkent, a szórakoztató irodalom aránya pedig növekedett. Emelkedett az elolvasott ismeretközlő könyvek aránya is. (A non-fiction iránti kereslet növekedését természetesen nem tarthatjuk negatív tendenciának, legfeljebb akkor, ha a szépirodalom teljes mellőzésével jár együtt - ami egyébként egyre gyakoribb jelenség.)

4. sz. ábra

Ha ezeket a tendenciákat összevetjük a határon túli adatokkal (ld. 4. sz. ábra), az összehasonlításból az derül ki, hogy a klasszikus irodalom különböző válfajait inkább Magyarország határain kívül, a

kommercialitásokat pedig Magyarországon preferálják. (A non fiction és a modern irodalom esetében viszonylag kiegyensúlyozott az érdeklődés.) Tehát a kisebbségben élők körében kedveltebb az értékesebb irodalom és erősebb a hagyományőrző attitűd. Ugyanakkor az is tény, hogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem 2002-es, a székelyföldi Zetelakán végzett reprezentatív vizsgálata a korábbi erdélyi adatokhoz képest a klasszikus irodalom olvasásának visszaesését, és a szórakoztató irodalom jelentős előretörését tapasztalta (Éhmann, 2004:12).

5. sz. ábra

Az aktuális olvasmányok szerzőinek nemzetiség szerinti megoszlását vizsgálva (ld. 5. ábra) azt tapasztaltuk, hogy határon túl mindenütt magasabb a magyar szerzők aránya, mint (2000-ben) az anyaországban; az amerikai (jórészt bestseller-)szerzőké viszont alacsonyabb. Vagyis határon túl jobban ragaszkodnak a hagyományos értékhez és a nemzeti irodalomhoz, és egyelőre nem, vagy csak lassabban és fékezten követik a Magyarországon évtizedek óta egyre jobban kibontakozó kommercializálódási és amerikanizálódási tendenciát.

Eddig az olvasmányanyag egészének összetételét elemeztük, most konkrét szerző-nevekkel szeretnénk illusztrálni az olvasói érdeklődést jellemző főbb Kárpát-medencei tendenciákat. A magyarországi - több évtizeden végigvonuló - olvasmánylisták elemzésétől most eltekintünk, de álljon itt a határon túli vizsgálatokkal egyidős, 2000-ben készült felmérés legolvasottabb szerzőinek - bestseller-írók által uralt - 10 fős élmezőnye: D. Steel, R. Cook, Lőrincz L. László,

¹⁸ A fiatalok olvasmányainak 22 %-a volt (friss) vásárlás, 26 %-a könyvtári kölcsönzés eredménye, és egyötöde származott a családi könyvtárból. (Badis 2008/b)

¹⁹ A 2005-ös országos reprezentatív TÁRKI-OSzK-vizsgálat magyarországi olvasottsági listája alaptermészetében nem változott, de - pozitív értelemben - kissé színesebb: Brown, D., Steel, D., Jókai M., Wass, A., Rejő J. Moldova Gy., Trvtko, V., Lőrincz L.L., Kertész I., Márai S. (Nagy-Péterfi 2006:33)

Jókai Mór, Moldova György, W. Smith, V. Fable, H. Courts-Mahler, Dallos Sándor, S. King.²⁰

Az 5.sz. táblázat tanúsága szerint a határon túl az ezredfordulón még mindenütt Jókai vezetett az olvasottságban, és bár felütötte fejét a szórakoztató irodalom is, a nemzeti klasszikusok „aranycsapata” mindenütt (főleg Erdélyben) felvonult. És ugyancsak Erdélyben jelentős szerepet kaptak a régió saját, immár klasszikusnak mondható írói (Tamási, Sütő) is. Ugyanakkor utaltunk már a zetelaki negatív irányú változásokra: a székelyföldi nagyközségben a legolvasottabb írónak 2002-ben - egy hajszállal Wass Albertet, Jókait és Gárdonyit is megelőző – Danielle Steel-t találtuk. (Éhmann, 2004:11)

A vajdasági szerzőlistát erős kétarcúság jellemzi: a nemzeti klasszikusok, a Szabadkáról elszármazott Kosztolányi és az Újvidéken elhalálozott Zilahy Lajos

6. sz. táblázat

A legutóbbi olvasmányok legnépszerűbb szerzői

Sorszám	Tóthfalú, 2005		Vajdaság, 2000	
	Szerzők	%*	Szerzők	%
1.	Gárdonyi G.	8,4	Jókai M.	6,8
2.	Biblia	5,6	Rejtő J.	3,4
3.	Wass A.	5,6	Steel, D.	3,1
4.	Steel, D.	4,2	Gárdonyi G.	2,3
5.	Molnár F.	2,8	Móricz Zs.	2,3
6.	King, S.	2,8	King, S.	2,0
7.	Petőfi S.	2,8	Zilahy L.	2,0
8.	Mitchell, M.	2,8	Kosztolányi D.	1,7
9.	Fekete I.	2,8	Mikszáth K.	1,7
10.			Cook, R.	1,4

* Az összes olvasmány százalékában

5. sz. táblázat – A legutóbbi olvasmányok legnépszerűbb szerzői reprezentatív magyar minták felnőtt könyv olvasói körében

Sor-szám	Erdély (1998)		Kárpátalja (1999)		Felvidék (1999)		Vajdaság (2000)	
	Szerzők	Az összes olvasmány %-ában	Szerzők	Az összes olvasmány %-ában	Szerzők	Az összes olvasmány %-ában	Szerzők	Az összes olvasmány %-ában
1.	Jókai M.	5,8	Jókai M.	4,6	Jókai M.	3,6	Jókai M.	6,8
2.	Wass A.	2,9	Rejtő J.	3,5	Steel, D.	3,1	Rejtő J.	3,4
3.	Mikszáth K.	1,8	Mikszáth K.	2,3	Cook, R.	2,2	Steel, D.	3,1
4.	Móricz Zs.	1,8	Szilvási L.	2,0	Rejtő	1,4	Gárdonyi G.	2,3
5.	Gárdonyi G.	1,7	Dumas, A.	1,7	Dallos S.	1,2	Móricz Zs.	2,3
6.	Rejtő J.	1,4	Mitchell, M.	1,2	Mitchell, M.	1,2	King, S.	2,0
7.	Petőfi S.	1,2	Nemere I.	1,2	Móricz Zs.	1,2	Zilahy L.	2,0
8.	Steel, D.	1,1	Gárdonyi G.	1,2	Christie, A.	1,0	Kosztolányi D.	1,7
9.	Sütő A.	1,1	Móricz Zs.	1,2	Berkesi A.	0,9	Mikszáth K.	1,7
10.	Tamási Á.	0,9	Berkesi A.	0,9	Heller, J.	0,9	Cook, R.	1,4

mellett erősnek mondható az amerikai bestseller-irodalom képviselője is. A 6. sz. táblázat (forrás: Kövesdi 2006) a 2000-es vajdasági szerzőlistát a 2005-ös tóthfalusival párosítja. Az eltérésekből nehéz elkülöníteni azokat, amelyek az idő múlásából, és azokat, amelyek a helyszín változásából (konkrétan: az átlaghoz képest a falusi helyszínből) adódnak. Mindenesetre feltűnő Jókai visszaszorulása, Wass Albert „vajdasági íróvá” válása, a Biblia élre törése. Némileg hasonlóképpen Zetelakához, Tóthfaluban is D. Steel ostromolja a klasszikusok népszerűségét, de még nem tudott eléjük kerülni.

Az aktuálisan legolvasottabb szerzők listája a 2008-as ifjúsági vizsgálatban²¹ már teljesen más-képpen alakult: az élre a Harry Potter szerzője, J. K. Rowling került, őt S. King, P. Coelho, valamint D. Brown és D. Steel követi, és csak utánuk bukkan fel néhány magyar klasszikus is (Badis 2008/b). Itt is el kell mondanunk, hogy a jelentősnek tűnő „profilváltásban” összemosódik az idő múlásának és az átlagtól jelentősen eltérő karakteres (fiatal tanuló) rétegnek a szerepe, de mindkettő afelé mutat, hogy az irodalmi hagyomány, a nemzeti klasszikusok népszerűsége csökkenőben van.

²⁰ A zentai ifjúsági találkozó résztvevőiről van szó: lásd a 9. sz. lábjegyzet!

²¹ Lásd a 9. sz. lábjegyzet!

Emlékezetes olvasmányok, kedvenc írók

Iménti következtetésünk azonban egyelőre csak az aktuális érdeklődésre, az éppen olvasott könyvek összetételére vonatkozik. Az irodalmi hagyományt ugyanis erősen őrzi az emlékezet, a múltbeli kedves olvasmányok képében. Az utóbbi két évtized szélesebb körű, magyar közegű vizsgálataiban (bárhon és bármely országban végeztük), ha a nagy olvasmányélmények után érdeklődtünk, mindenütt az Egri csillagok vezette a listát, és A kőszívű ember fiai vagy Az arany ember követte, valamint többnyire a Pál utcai fiúk. Nem volt ez másképp a Vajdaságban sem, ahol ezredfordulós vizsgálatunk e művek után Szilvási Lajos Egymás szemében c. regényét, Tamási Ábel-jét, és az örökifjú bestsellert, az Elfújta a szél-t találta különösen emlékezetes olvasmánynak (Gereben 2005:133). A zentai ifjúsági találkozó fiatal közönsége²² - mint láttuk – aktuális olvasmányai között nem részesítette előnyben a magyar klasszikusokat, de olvasmányélményeik között első helyen mégis az Egri csillagok áll, majd – a Harry Potter- rel holtversenyben - a Pál utcai fiúk (Badis 2008/b). Jókai-mű azonban itt nem került be az élmézőnybe. Az adorjáni gyerekek körében végzett szűkebb körű vizsgálat²³ olvasmányélményei között jórészt az iskolai kötelező olvasmányok szerepeltek (mint ahogy jórészt a felnőtt-korú interjúalanyok körében is!): az Ábel a rengetegben, a Tüskevár, a Légy jó mindhalálig stb. (Vörös 2003:318)

7. sz. táblázat

„Kik a legkedvesebb írói?”

Sorszám	Tóthfalú, 2003		Vajdaság, 2008	
	Név	%	Név	%
1.	Petőfi S.	44,6	Jókai M.	27
2.	Jókai M.	25,7	Mikszáth K.	11
3.	Arany J.	18,9	Móricz Zs.	9
4.	Kosztolányi G.	16,2	Regő J.	8
5.	Mikszáth K.	13,5	Petőfi S.	7
6.	Gárdonyi G.	12,1	Arany J.	6
7.	Ady E.	10,8	Kosztolányi D.	6
8.	Móricz Zs.	8,1	Szabó L.	5
9.	Szabó D.	6,7	Zilahy L.	4
10.	Wan A.; King S.	5,4	King S.	4
11.	Kosztolányi D.; Mész F.	4,1		
12.	Lőrinc L. L.; Regő J.; Szabó M.; Christie, A.; Fekete I.; Juhász Gy.; Karattyó Frigyes; Verne, J.; Nemes L.; Wotrus S.	2,7		

* Emelték az olvasók szülőikben

Végül a kedvenc („legkedvesebb”) írók listáira térek ki, amelyek - ugyancsak nem aktuális intenzív olvasottságot feltételezve – erősen hagyományörzőnek bizonyultak. Ezt tanúsítja a 7. sz. táblázat is, amely a

vajdasági reprezentatív mintától nyert ezredfordulós szerzőlista mellé ismét a megfelelő tóthfalusi adatokat párosítja (Kövesdi 2006).

Mindkét „kedvenc”-lista élmézőnyében (az első 7-8 helyen) szinte kizárólag veretes nemzeti klasszikusokat találunk, írókat és költőket egyaránt. Az olvasói panteonban elnyeri méltó helyét Jókai is, még ha pozitív imázsa már nem köthető egy-egy régen oly sikeres művéhez. A tóthfalusi lista sajátossága, hogy kiugróan magas említésszámmal Petőfit állítja az élre, jelezvén egyúttal, hogy egy kisebbségi (falusi) közösségnek milyen nagy szüksége van olyan kulturális szimbólumokra, amelyeknek közismertségéhez és konszenzusteremtő erejéhez nem férhet kétség. Régi tapasztalat, hogy ezek a „kedvenc”-listák mindig konzervatívabbak az aktuális olvasmánylistáknál, mert jórészt az egykori gyakrabbi olvasói múlt és az iskolában sokszor emlegetett szerzők emlékét őrzik, de a nagyon népszerű aktuális olvasmányok (illetve szerzők) előbb-utóbb belopakodnak e panteonokba is. Ezt látjuk a 7.sz. táblázat utolsó helyein, ahol már megjelentek D. Steel és társai. Van némi érdekessége annak, hogy a vajdasági „kedvencek” 8. helyén az a Szilvási Lajos áll, akinek több évtizeden át tartó magyarországi népszerűsége a Kádár-rendszer letűntével oszlott szerteszét, illetve tolodott át határon túlra.

A vajdasági magyar fiatalok 2008-as zentai találkozásán külön-külön kérdeztek rá a nagyon kedvelt magyar és nem magyar szerzőkre. (Az előbbieket lényegesen több említést kaptak, mint az utóbbiak.) Érdekes, hogy a tanultabb vajdasági fiatalok olvasói panteonjában a legmagasabb talapzatra három klasszikus költő került: Petőfi, József Attila és Ady, és csak utánuk következik Jókai, Móricz és Fekete István, valamint még egy nagy költő: Arany János. (Badis 2008/b) Mivel az aktuális olvasmányok listáján nem találtuk nyomát költőknek, arra kell gondolnunk, hogy valójában egy olvasási múzeum „trezorjába” nyerhettünk betekintést, ahol olyan kincseket őriznek, amelyeket már nem használnak a hétköznapi életben, de megbecsülik őket. A külföldi kedvencek között is vannak „muzeális” jellegűek (pl. Shakespeare), de többségük már a kurrens olvasmánylistákról költözött át ide: S. King, Rowling, Agatha Christie stb. (Badis 2008/b)

Összegzés

Előadásunk célja a Kárpát-medencében, azon belül főleg a Vajdaságban élő magyarok olvasáskultú-

²² Lásd a 14. sz. lábjegyzetet!

²³ Lásd 9.sz. lábjegyzet!

rájának – empirikus vizsgálatokon alapuló – vázlatos bemutatása volt. Az olvasáskultúra magyarországi helyzetéhez képest a határon túl jobb teljesítményekkel: a napi-, heti- és havilapok, valamint a könyvek nagyobb arányú olvasásával, az irodalmi értékek és hagyományok iránti magasabb igényekkel találkozunk. Az olvasmányok nyelvének dominánsan az anyanyelvet találtuk, a fiatalabb és tanultabb rétegekben azonban növekvőben van a nem magyar nyelvű olvasmányok aránya.

Vizsgálataink tapasztalata szerint a Kárpát-medencében még létezik egy anyanyelvi kulturális talapzat, egy magyar „szövegközösség”, amely átnyúlik a Vajdaságba is. Erre, amíg megvan, lehet identitást, nemzet- és nyelvpolitikát, jövőképet építeni. De tudnunk kell, hogy ezt a talapzatot sokféle eróziós folyamat ostromolja (modernizáció, asszimiláció, szekularizáció, kommercializáció, haszonelvű gondolkodás stb.), és egyre nagyobb repedések mutatkoznak rajta, elsősorban az anyaországban. De az újabb keletű, illetve a fiatalabb korosztályokat megcélzó határon túli felmérések is a klasszikus irodalmi hagyomány iránti olvasói érdeklődés, valamint az olvasáskultúra értékorientáltsága tekintetében egyaránt csökkenő tendenciát tapasztalnak.

Számolnunk kell azzal, hogy a szépirodalom, és azon belül is az értékesebb, a szórakoztatás mellett az ön- és közösségépítést is vállaló irodalom további teret veszít az olvasmányszerkezetben, elsősorban Magyarországon, de a határon túl, így a Vajdaságban is; és a nemzeti (és világirodalmi) klasszikusok mellett, illetve helyett egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak a nemzetközi bestseller-irodalom, valamint az ezoterikus, áltudományos non fiction műfajok divatos szerzői.

A Magyarországon kívül élő magyar nemzetrészeket bizonyos mértékben védi tradicionálisabb értékrendjük, valamint a kisebbségi helyzet fokozott identitásszükséglete, amely – mint előadásom bevezetésében azt kifejtettem – jelentősrészt a nívós olvasáskultúrából, és annak anyanyelvi értékeiből táplálkozik. De ennek az egymásrataltságnak az is következménye lehet, hogy a zavarossá váló forrás magát az identitásigényt is csökkenti. Ehelyett annak a módzatait kellene keresni, hogy az egyéni és társadalmi előbbrejutáshoz szükséges modernizációs jelenségek (magasabb iskolázottság, civilizációs vívmányok, demokratikus egyéni és közösségi jogok stb.) a jól kipróbált hagyományos értékekre épülve, és ne azok ellenében fejtsek ki hatásukat.

Hivatkozott irodalom:

- Badis Róbert (2008/a): *Ifjúságkutatás 2008. Zenta, Identitás Kisebbségkutatási Műhely. (Kézirat)*
- Badis Róbert (2008/b): *A vajdasági magyar fiatalok olvasási szokásai. Előadás az „Ezt az ereklyét...” címen 2008. november 7-én, Zentán rendezett konferencián. (Kézirat. Szerkesztett változatát lásd ugyanebben a kötetben!).*
- Botás Bernadett (2007): *Egy vajdasági magyar falu médiafogyasztási szokásai. Piliscsaba. (Kézirat)*
- Éhmann Gáborné Havas Mária (2004): *Zetelaka olvasásszociológiai vizsgálata. Könyvesház 1-2. (A Művelődés melléklete)*
- Gábrity Molnár Irén – Rác Livia (2007): *Kárpát panel – Vajdaság. Gyorsjelentés. In: Kárpát panel, 2007. A Kárpát-medencei magyarság társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés. (Szerk.: Papp Z. Attila, Veres Valér) Bp. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 120-184.p.*
- Gereben Ferenc (1998): *Könyv, könyvtár, közönség. A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében. Bp. OSZK*
- Gereben Ferenc (1999): *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében. Bp. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely*
- Gereben Ferenc (2002): *A vajdasági magyarok nemzeti és kulturális identitása. In: Nemzet és haladás. A magyarság helyzete a XX. században. (Szerk.: Hódi Sándor) Tóthfalu, Logos 54-80.p.*
- Gereben Ferenc (2005): *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata. Bp. Lucidus K.*
- Görömbei András (2003): *Az anyanyelv védelmének változatai a kisebbségi magyar irodalmakban. In: Irodalom és nemzeti önismeret. Nap K. 63-79. p.*
- Kövesdi Rita (2006): *Kulturális fejlődés és olvasáskultúra Tóthfaluban. Piliscsaba. (Kézirat).*
- Nagy Attila-Péterfi Rita (2006): *Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról. = Könyvtári Figyelő 2006/1. sz.*
- Vörös Anna (2003): *Olvasásszociológiai felmérés az adorjáni általános és középiskolai tanulók körében. In: Adryantól Adorjánig. Kanizsai Szociográfiai Műhely, Logos Grafikai Műhely.*

* Az írás rövidebb változata megjelent a Könyvtári Figyelő 2010/1. számában.